

„Már régen vége, de még ott lebeg”

BESZÉLGETÉS RÁCZ JÓZSEFFEL

Rác József beregszászi Liliomfiként feltartóztatathatatlannul löki a dumát, akárcsak az *Ahogy tetszik* Próbaköveként, és olyan vagányul nyomta nemrég vendégként az *I feel good*-ot a debreceni *Dundo Marojéban*, hogy James Brown se jobban. Civilben azonban visszahúzódo és halk. Amikor mondtam, hogy kérdezni fogom a szerepformálásról is, csodálkozva nézett rám: „Mások szoktak erről beszélni? De hát ez olyan intim dolog.” Rác József a Beregszászi Illyés Gyula Magyar Nemzeti Színház társulatának tagja, a „második vonal” meghatározó egyénisége. Vidnyánszky-színész.

– Mikor fertőzte meg a színház?

– Beregszász mellett egy Bene nevű kis faluban születtem. Iskolába a közeli faluba, Nagymuzsalyba jártam, ahol Attila [Vidnyánszky Attila – *A szerk.*] édesanyja, Évike néni is tanított, és színjátszó kört vezetett. Első osztálytól ott szavaltam, énekeltem, jelenetekben játszottam, amiket a nagyobb ünnepeken adtunk elő. Amikor felsőbb osztályos lettem, elkezdtünk betlehemezni, ami nálunk Benében például akkor már nem volt szokásban. Voltam gyerekként pár előadáson Beregszászban, Pesten, Győrben is, és néztem a tévéközvetítéseket a magyar adón. De a legfontosabb talán mégis az volt, hogy ugyanabba az iskolába jártam, ahová Zsolti [Trill Zsolt – *A szerk.*], és ahol Attila is tanított pár évet magyartanárnéként. Irigykedve figyeltem, ahogy ezek a nagyfiúk elkezdtek járni a maguk színházi útját. Páran már akkor elhatároztuk, hogy mi is ezt akarjuk.

– Amikor 1993-ban az első kijevei magyar színészosztály végzett, és a tizenöt fős társulat munkához látott, kiderült, hogy Beregszászban nincs se színházépület, se színészlakás, se próbaterem, és a fizetés csak a nyomorhoz elég. Ez nem tántorította el?

– Inkább azért aggódtunk, hogy velük – mármint Trillékkal – fogunk játszani. Hogy elég jók leszünk-e hozzájuk. Hiszen ők már igazi, Kijevben végzett színészek voltak!

– Hogyan érezte magát Kijevben?

– Életem egyik legszebb időszaka kezdődött '94-ben. Eleinte fel se fogtuk, mi történik velünk. Zsoltiék ugyan

sokat meséltek a főiskoláról meg Kijevről, de ezek a történetek semmik voltak ahhoz képest, ahogy a világ kitárult előttünk. Fogalmunk se volt róla, micsoda érték van a kezünkben azzal a diákigazolvánnyal, amellyel ingyen jártunk színházba. Persze, mondták nekünk a tanárok meg a felsőbb évfolyamosok, hogy miket nézünk meg feltétlenül, és hogy melyik rendező miért fontos, de magunk is megéreztük, hogy csodákat látunk: Nekrošius, Ljubimov, a Serge Lifar balett-társulat, Szturua... Egyszer jött a hír, hogy a nagy grúz, a legendás Szturua végignézi a vizsgaelőadásunkat. Iszonyúan izgultunk. Amikor vége volt, Szturua mosolyogva megveregette a vállunkat. Azt olvastuk ki abból a mosolyból, hogy talán lehet belőlünk valaki...

– A második osztály főiskolás éve alatt Beregszászban a színház létéért folyt a küzdelem. Miközben épült a repertoár, ötfősre apadt az akkori társulat. Hogyan tudott emellett Kijevben is tanítani Vidnyánszky?

– Ránk már jóval kevesebb ideje jutott. Időről időre feljött Kijevbe, hiszen ő volt az egyik mesterségtanárunk, de volt még három másik is. Tulajdonképpen

amikor elmentünk a főiskolára, ha nem is hivatalosan, de mint „utánpótlás” már társulati tagoknak számítottunk. Két lány már a kezdet kezdetén játszott, például a társulat egyik első előadásában, a *Bál a pusztán* című Illyés-darabban. Attila módszere pedig az volt, hogy irányokat mutatott. Persze, voltak tréningek is, Grotowski-féle – ahogy mi mondtuk – trinázsok. Emlékszem arra is, hogy Arany-balladákat kellett megtanulnunk, és aki nem tudta, annak büntetésből le kellett írnia ötvenszer a szöveget.

– *Hogyan folyt a munka Kijevben?*

– Jelentős színészek tanítottak bennünket. Nagyon megmaradt bennem, hogy többen azt mondták: nem akarunk mi titeket megtanítani semmire. Csak mondunk vagy mutatunk ezt meg azt, ti meg válasszátok ki, ami nektek kell! Emlékszem, amikor az egyik tanárunk, Grigorij Kononyenko – nagy színész és nagy rendező volt, de valahogyan kisiklott az élete – egyszer felment a színpadra, és eljátszotta nekünk Csehov *Jubileum*ának összes szerepét, és közben magyarázott. Mi persze ámultunk, és igyekeztük ellesni, amit fontosnak gondoltunk. Persze, ma már tudom, mi mindent kellett volna még meglátnom, amit huszonéves fejjel fel se bírtam fogni.

– *Ukránul vagy magyarul folyt az oktatás?*

– Vegyesen. De a vizsgaelőadásokat magyarul csináltuk. Ha egy szöveg nem volt meg magyarul, lefordítottuk. A negyedéves vizsgán a *Scapin fufangjait* is magyarul adtuk elő, de a dalokat ukránul énekeltük. Nem voltak nyelvi problémáink.

– *Az ukrán–magyar államközi megállapodás keretében a kijevi magyar főiskolások két félévet végeztek a budapesti Színművészetin. Trill Zsolt mesélte egyszer, hogy ő nagyon rosszul érezte magát Pesten.*

– Én nem mondanám azt, hogy rossz volt. De más volt a hangulat, az igaz. Kijevben egy kilencemeletes kollégiumban laktunk sok százan, de mindenki mindenkit ismert, úgy éltünk, mint egy nagy család. Pesten ez nem így volt. Mi nem is a főiskola kollégiumában laktunk. Valahogy nem tudtunk beilleszkedni...

– *Nem arról volt inkább szó, hogy nem akarták befogadni a „külföldieket”?*

– Nem is tudom.

– *Hubay Miklós írta még az első osztályról, hogy így aposztrofálták őket a pestiek: „a kijeviek”, „tudod, azok, akik Beregszászon magyar színházat csinálnak”.*

– Kijevben mi voltunk „a magyarok”. Ez azért is jobban esett, mert tényszerűen igaz. Kétségtelen, hogy Kijevben otthonosabban éreztük magunkat, mint Pesten. Furcsa volt a magyarországiak hozzánk állása. Valahogy nem erre számítottunk.

– *A második osztály végignézte, ahogyan az első társulat széthullik. Nem riadt meg?*

– Színész akartam lenni – és azóta is ezen dolgozom.

– *Mindenáron?*

– Nem így gondolkoztam akkor, huszon-egynéhány évesen. Ez vonzott, és megtettem mindent, hogy sikerüljön. Igaz, hogy alig két esztendő alatt tizenötötől öt főre csökkent a társulat létszáma, de éreztük, hogy ha végzünk, és jól dolgozunk, Attila számít ránk. Másodévesen, '96-ban *Az ember tragédiájában* már kisebb megszólalásaink voltak. Repertoáron maradt a *Gyilkosság a székesegyházban*, mert a régiiek helyére mi újak álltunk be. Láttuk, hogy nemcsak munka van, elismerés is jár a kitartásért, hiszen Trillék díjakat kapnak, és fesztiválokra járnak – Lembergbe, Toruńba, Kisvárdára. '97-ben pedig nekem is be kellett ugranom a *Sólyompecsenyébe*, ami már akkor vagy százszor ment (azóta pedig háromszáz felett járunk). Ha a főiskolán kevesebbet foglalkozott is velünk Attila, a társulatba nagyon is bevont minket, és mire észrevettük, már bedobott a mély vízbe...

– *Mi volt az első fontos szerepe?*

– Mindegyik fontos. Nyilván más érzés főszerepet játszani, és más kisebbet kapni. Nekem szerencsém van, mert jutott ez is, az is. De bármekkora is a feladat, százszázalékosan kell teljesítenie mindenkinek – egymásért. Az első „fontos” szerepemet egyébként Mickiewicz *Ősökjében* kaptam, az egyik szenátort alakítottam. Csak háromszor játszottuk az előadást – pedig dolgoztunk rajta legalább egy évet.

– *Hogyan folytak a próbák Beregszászon?*

– Lassan haladva és tartalmasan. A *Három nővér* az egyik legszebb emlékem. Sok-sok szövegelemző beszélgetés után leültünk egy körbe, és talán hetekig csak olvastuk-olvastuk a szöveget. Már ekkor nagyon szép hangulatok keletkeztek. Ezt fokozta aztán Attila azzal, hogy bejátszott különféle zenéket, amivel bizonyos irányokba terelt minket. És ha az irány nem volt jó, módosítottunk rajta. Voltak nagyszerű pillanatok, amelyeket nem is tudtunk később visszahozni, amikor már felálltunk, és elkezdődtek a mozgások... 2003 nyarára megcsináltuk Zsámbékon a szabadtéri verziót,

Máté András felvételei

majd utána próbáltunk otthon tovább. Az egész társaság bevonult a nagyterembe, besötétítettünk, gertyákat gyújtottunk, és úgy próbáltunk, hogy azt se tudtuk, hány óra van, világos van-e kint, vagy sötét. Csak a darab volt fontos. És még ekkor is sokat beszélgettünk, tovább elemeztük a helyzeteket és a viszonyokat, a mondatokat, a szavakat, és figyeltük magunkat, egymást a megváltozott térben.

– *És ha nincs elég idő próbálni?*

– Amikor a *Liliomfi*hoz nekifogtunk volna, Attila már Debrecenben volt, a Csokonai Színházban. Ezért az idő szűke miatt kiadta, hogy mire megjön, mindenkinek tudnia kell a szöveget. Na, ez az, ami nekem na-

gyon nem megy. Mert én a szavakat a szituációhoz szeretem kötni, és így formálódik a figura. Márpedig a szituáció a próbán születik meg, és nem is az elsón, hanem ki tudja, hányadikon. Ha előre és egyedül kell a szöveggel dolgozni, azzal megkötöm magamat, mert sok minden óhatatlanul berögzül. Képtelen vagyok csak úgy „nyersen” bemagolni a szöveget (az az igazság, hogy egyáltalán nem szeretek szöveget tanulni). Egyébként meg ha kevés az idő, nyilván már bevált eszközökhöz nyúlunk. De mihelyt van rá lehetőség, Attila azonnal új dolgokat akar kipróbálni. Márpedig ehhez mi színészek is kellünk. És akkor nekünk készen kell erre állnunk. Gondolom, van színész, akit ez a készenlét fáraszt. Engem feldob.

– A beregszászi társulatnál Vidnyánszky kialakított egy saját, erőteljes színházi nyelvet, ahhoz tartozó munkamódszert. Többek között így lehetséges megfelelő ritmusban tartani olyan előadásokat, amelyek döntő részében szinte végig színen van az egész társulat. Ehhez képest mostanában be-bekerül a debreceni Csokonai Színházban olyan darabokba is, amelyekben ismeretlen, másféle színházi szocializáción átesett színészekkel, rendezőkkel kell létrehozni produkciókat – maximum öt hét alatt. Nehéz beleilleszkedni?

– Ha ez a feladat, és ez a lehetőség, mit csinálhatnék?

– Ilyen egyszerű volna?

– Persze, sok minden szokatlan. Nem értem, amikor valamire azt mondják akár egyetlen próba után: „na, ez akkor így lesz.” Honnan lehet ezt már akkor tudni? Furcsa, hogy a premierre készen kell lennie az előadásnak. És akkor is készen van, ha nincs készen, mert a rendező a következő héten már máshol, más társulattal, más darabon dolgozik. Otthon, Beregszászban a premierre inkább csak egy lehetséges variáció készül el, amit már megmutatunk a közönségnek. De ezután is próbálunk tovább, folyamatosan alakul az előadás, és minél többet játszunk, annál finomabb árnyalatokat tudunk belevinni az alakításokba.

– A beregszászi előadások java sok-sok évig él. Még akkor is, ha ritkán játsszák őket. Hogyan tudnak frissek maradni?

– Szeretjük az előadásokat. Én legalábbis. Mindet. Mert... mert...

– Mert ez az élete.

– Ezért is nehéz megválnunk az előadásoktól. Mert mind nagyon rólunk szól. Nemcsak a *Liliomfi*, aminek a története egyébként is egy teátristáról és a vándorszínészetéről szól, és rímel a mi beregszászi viszonyainkra. Ilyen a *Don Quijote* is. A búsképű lovag olyan figura, akinek a fejében a valóság és a szerep egyé válik. Vagyis a szerepből csinál valóságot. Sanchóként odaadással szolgálom ezt az „őrület”. A *Gyilkosság a székesegyházban* betlehemes jeleneteiben összefonódik Thomas Becket világa (és T. S. Elioté) a mi falusi örökségünkkel. Számomra az is izgalmas, hogy folyton új helyeken, más-más térben kell játszani: hogyan lesz most? A ritkán elővett előadásokat pedig Attila igyekszik gazdagítani, hiszen ő is változik, őt is újra fellelkesíti egy-egy régen játszott darab felújítása, vagy ahogy mi mondjuk: újraszülése.

– Hogyan élték meg azt, amikor Vidnyánszky 2003-ban a debreceni Csokonai Színházhoz szerződött, és magával vitt őt alapembert a „rég” beregszásziak közül?

– Nagyon pánikba estünk, hogy minden szétesik. A társulat, a színház. Azt tudtuk, vagyis inkább csak megéreztük, hogy valaminek vége van. Ez bizonyos szempontból így is volt. Aztán megcsináltuk a *Liliomfit*. Először ettől is féltünk. Aztán rájöttünk, hogy Attila ezzel teret, bizonyítási lehetőséget ad. És megélhetést. Összerántottuk magunkat. Ki kellett derülnie, hogy meg tud-e állni a maga lábán a második vonal.

– A „második vonal”?

– Szoktuk így mondani. A kritikusok is mindig ilyesfélén írnak rólunk: „Van egy nagyon erős második vonal, ők alázatosan teljesítenek.”

– Egyben van még a társulat?

– A *Három nővért*, a *Tótékat*, amiben mindenki – az „első” és a „második vonal” is – benne van, játszunk, de viszonylag ritkán. Új, közös előadás tervéről nem tudunk. Beregszász és Debrecen között viszont egyre élelkebb az átjárás, hiszen páran benne vagyunk néhány debreceni darabban, az *Osztrovszkij-féle Viharban*, a *makrancos hölgyben*, a nyárra elkészülő *Gagarinban*. Persze az, hogy van, aki bekerül a Csokonaiba, őrlí is az otthon maradtakat, de motiválja is.

– A *Liliomfiban*, ami már százon felül jár, az abszolút főszerepet alakítja. Az *Ahogy tetszik-ben a bolondot játssza*, *Próbaköt*. Mindkét előadásban folyamatosan jelen van a színpadon, és ha nem is „szerepel”, jelenlétével végig irányítja az előadást, meghatározza a ritmusát. Ugyanakkor ön az otthon maradt társulat motorja.

– Minden szerep felelősség. Mindenkinek úgy kell játszania, hogy jók legyünk, és legközelebb is legyen kedve meghívni minket a rendezvényszervezőnek, a művészvezetőnek. Hiszen ebből élünk.

– „Ebből élünk” – ez úgy értendő, hogy a beregszászi színészeknek egységesen harmincezer forint az alapfizetésük (és a pluszokat is mind egyenlően osztják el). Ha tehát meg akarnak élni, akkor muszáj vendégjátékokra utazni, hiszen Beregszász kis város ahhoz, hogy akár csak az önfenntartáshoz szükséges bevételt is kitermeljék az előadások. De meddig lehet bírni ezt a folyton úton léte?

– Néha viccelődünk azon, hogy úgy kell játszani, hogy még maradjon erőnk pakolni is. Műszakra ugyanis nem futja. Mi magunk építjük a színpadot, aztán játszunk, utána bontás, éjjel utazás, és amikor hazaértünk, kipakolás... Ez nem panasz, csak hát öregszünk! Műszakiként már nincs hová fejlődni. Színészként szeretnék.

– Fel se merült, hogy abba kéne hagyni ezt az egészet?

– Mindennap felmerül, de komolyan még soha nem foglalkoztatott ez a kérdés. És hát nem is értek máshoz.

– Amikor megtudtam, hogy bent lakik a beregszászi színház épületében, az egykori Oroszlán Szállóban, azon a folyosón, ahonnan a szobányi díszlet- és jelmeztár, a kisebbik próbaszoba és a nagyterem nyílik, szimbolikusnak gondoltam...

– Hát így is lehet látni... Kilenc éve költöztem be az egyik szobába – ideiglenesen. Eleinte féltém a hatalmas épületben egyedül, de lassan megszoktam, és most már nagyon szeretek ott lakni. Jó érzés előadás után, ha már egyedül vagyok, még egyszer rápillantani a színpadra. Még egy kicsit érezni az aznapi előadás hangulatát. Már régen vége, de még ott lebeg.

AZ INTERJÚT KÉSZÍTETTE:
KORNYA ISTVÁN